

Dünýämize garaşýan howp

Category: Haýwanat dünýäsi, Kitapcy

написано kitapcy | 26 января, 2025

Dünýämize garaşýan howp DÜNYÄMIZE GARAŞÝAN HOWP!

Dokumental filmlere tomaşa etmek adamyň umumy medeniýetini, terbiýesini we bilim derejesini ýokarlandyrýar. Şeýle hem dokumental filmler adamyň dünýädäki janly-jandarlary has gowy tanamagy, olaryň nähili ýasaýandyklaryny, doglup ulalýandyklaryny we ölyän pursatyna çenli öwrenmek bilim we medeni derejesiniň güýçlenmegine mümkünçilik berýär. Olarda älem-jahanyň ýaradylyşyndaky ajaýyglygy görýär. Seredýän dokumental filmimiziň mazmunyna görä bize nämeleri berip biljekdigi üýtgeýär. Emma bärde bir hakykat bar: Adam her tomaşa eden dokumental filminde täze zatlary öwrenýär we maglumat edinýär. Şonuň üçin adamlar dokumental filmlere has köp tomaşa etmeli. Bilmegiň, öwrenmeginiň hiç haçan zyýany degmeýär...

Elbetde, dokumental filmler diñe haýwanlar barafa düşürilen filmlerden ybarat däl. Taryh, älem-jahan, tebigat, ýurtlar, şäherler, adamlar barada düşürilen ajaýyp dokumental filmleriňem bardygyny ýatdan çykarmalyň.

Dokumental filmlere tomaşa etmegiň peýdalary hakda şunça

aýdanymdan soň geçen hepdäniň ahyrynda gören bir dokumental filmimiň gürrüñini etmesem bolmaz diýip pikir etdim.

Dokumental filmiň temasy: Buzluklar... Aslynda bütin dünýäni ýakyndan gyzyklandyrýan we ýakynlaşyp gelýän howpa ünsümizi çekýän gyzykly dokumental film barada, eger isleseñiz size-de gürrüň bereýin.

* * *

Dokumental filmiň temasy: Buzluklar doly eräp gutarsa, dünýäde nämeler bolar?

Gaty köpem däl, adamzat bary-ýogy birküç müň ýyl bări dünýäde agalyk ediji güýç hökmünde höküm sürüär. Emma dünýäde şeýle bir basybalyjy güýje öwrüldik welin, planetany-da üýtgetmäge başladyk. Dünýä 2,5 million ýyl öň Buz eýýamy arkaly buzluklar bilen tanyşdy. Iki million ýyldan gowrak dowam eden bu ak uky 10 müň ýyl mundan öň tamamlandy. Döwür indi adamlaryň döwrüdi... Buzluklar belentliklere we dünýäniň polýuslaryna çekildi. Emma adamlar ol ýerde hem buzluklara rahatlyk berjek däldiler. Edil neslini ýok eden müňlerçe janly-jandary ýaly!

XVIII asyrda başlan senagat rewolýusiýasy we maşynlaşma gürrüsiz adamzat üçin ullakan ädimdi. Bu senagatlaşma prosesinde çykarylan kömürturşy gazlary, nebit-gaz, kömür ýaly energetika çeşmeleriniň soňuny saýman sarp edilişinden ep-esli mukdarda karbon monoksiti bölünip çykýardy we elbetde bular atmosferamyza zyýan ýetirýärdi. Ýetirilen zyýan bolsa bize gyzgynlygyň artmagy bolup gaýdyp gelýärdi. Senagatlaşmagyň ilkinji ýyllarynda adamzat muňa o diýen intipis etmedi. Barha artmak bilen dowam edýän bu senagatlaşma prosesinde 200 ýyldan soň gelip ýeten sepgidimizde indi Ýer togalagyna yza dolap bolmajak şekilde täsirimizi ýetirmäge başladyk. Habarlarda her tomus görşimiz ýaly bu tomus hem dünýäniň iň gyzgyn tomsy hökmünde suratlandyrylýar, dürlü ýerlerde yzygiderli diýen ýaly howanyň gyzgynlygy rekord derejä ýetýär.

Eýse bu proses şeýle dowam ediberse we buzulkalaryň barsy erese, dünýämize nähilu betbagtylyk senarisi garaşýar?

Edil hazır bar bolan buzluklar dünýäniň süýji suw zapaslarynyň takmynan 69%-ni emele getirýär. Emma hernäçe bular süýji suw çeşmesi bolsa-da, buzluklar eränden soň süýji suw gorlary-da

bolsa, deňiziň suwuna goşuljakdygy üçin adamzadyň uly möçberde erän buzluklardan süýji suw hökmünde peýdalanyп bilmejegi belli. Käbir hünärmenler ähli buzluklaryň 5 müň ýylyň dowamynda erejegini aýtsa, käbirleri-de 40-50 ýylyň dowamynda global maýlamanyň täsiri bilen buzluklaryň ýok bolup biljekdigini pikir edýär. Emma giňden ýaýran pikiriň tersine, buzluklar eräp bolandan soñ bütin dünýä suwuň astynda galmaz. Emma gaýsy guryýer zolaklarynyň suwuň astynda galjakdygy hakda käbir ylmy-barlag işleri bar.

«National Geographic» teleýaýlymynyň geçiren barlaglaryna görä, 2100-nji ýylда dünýä kartasynda göze ilip duran üýtgesmeler bolup geçer. Suwlaryň 70 metre çenli beýgeljekdigi, kenarýakalarynyň täzeden şekillenjekdigi, hatda käbir şäherleriň doly suwuň astynda galjakdygy aýdylýar. Ylmy-barlag işiniň Türkiye bölmüne sereder bolsak, Marmara sebitinde Tekirdagyň, Stambulyň, Bursanyň uly bölegi suwuň astynda galmaly. Izmit hem suwuň astynda galar. Garadeňiziň kenarýaka zolagynyň ugrunda Sinop, Samsun, Trabzon etraplary hem mundan ýetdik paýyny alar. Egeý sebitinde bolsa Izmir we adalaryň hemmesi ýok bolmaly.

Aslynda beýle senarini dünýäniň birentek ýerindäki şäherleri başdan geçirmeli bolar. Emma bütin bu şäherler bilen birlikde üç ýurduň dünýä kartasyndan doly ýok bolmagyna garaşylýar. Bu ýurtlar Belgiýa, Daniýa, Gollandiýa... Edil häzirem deňiz derejesinden pesde ýerleşen Gollandiýa ýakynlaşyp gelýän betbagtçylygy duýana meñzeýär, hökümét häzirden ýurduň kenarýaka zolaklaryna birnäçe kilometr uzynlykdaky diwarlary gurmaga başlapdyr.

Prof. Dr. Levent Kurnaz

Son Buzul Erimeden

**İklim Değişikliği Hakkında
Merak Ettiğiniz Her Şey**

* * *

Elbetde, buzluklaryň eremegi diňe adamlara täsirini ýetirip dynaýmaz. Bu ýagdaýdan ilkinji täsirlenjekler buzluklarda ýasaýan janly-jandarlardyr. Buzluklar hernäçe uç-gyraksyz, hiç bir janly-jandaryň ýaşamaýan ak örtügi ýaly bolup görünse-de, pingwinler, polýar aýylary, morslar, halkaly foklar, polýar möjekleri, polýar tilkileri, polýar baýguşlary, misk sygyrlary ýaly san-sajaksyz janly-jandary goýnunda saklaýar. Bularyň hemmesiniň biziň günlerimizde-de ýasaýyş-durmuş ugurlarynyň

daralýandygy üçin nesilleri ýitip-ýok bolup gitmegiň bări ýanynda dur. Buzluklaryň doly eräp gutaran senarisinde bolsa, ilkinji bolup bu haýwanlaryň dünýä bilen hoşlaşmagyna garaşylýar.

* * *

Emma asyl uly howp deñizlerde we okeanlarda bolup geçer. Erän buzluklar bilen birlikde suwuň gyzgynlygynyň üýtgemegi we deñiz suwuna goşulan süýji suw nilen birlikde deñizlerdäki ýasaáşyň doly gutarjakdygy çaklanýar. Ýagny, deñiz jandarlary ýagdaýa uýgunlaşmasa, ne deñizlerde, ne-de okeanlarda ýeke janly-jandar galman biler. Deñizler sowap, suwuň üstünde galan guryýer böleklerinde bolsa, ýagdaý düýbünden tersine bolar. Hünärmenler edil hazır ottaça 15° bolan dünýä maýyllygynyň buzluklaryň ýok bolmagy bilen 27 gradusa galjakdygyny aýdýar. Munuň bilen baglanychlykda suw basman galan ýerlerde uly çölleşmeler bolup geçer. Ýagny köp sanly ösümlikler we ağaçlar suwsuzlyga çydap bilmän gurap gider. Betbagtçylykdan soňky dünýäniň ösümlik örtügi uzyn we gür ağaçlardan däl-de, gysga boýly hapa-haşal ot-çöplerden ybarat bolar.

Elbetde, soňabaka bu otlar bilen iýmitlenýän biziň günlerimizdäki janly-jandarlara, soňam ot iýýän jandarlary iýip ýasaáyan et iýýän haýwanlara gezek geler. Gepiň keltesi, dünýäniň düzgüni we iýmitleniş dowamlylygy doly dargar.

Adamzat üçin dünýä beter gorkunç we ýaşap bolmajak ýere öwrüler. Iýmit we suw ýetmezçiliginiň ýiti duýuljak gytçylyk döwründe dünýä ilatynyň 90%-den gowragynyň öljekdigi çaklanýar. Beýle ýagdaýda uruşlaryň köpüsi megerem suw we azyk üçin tursa gerek. Eýse adamzat iň bolmanda suwa bolan mätäçligini şor suwlar bilen kanagatlandyryp bilermi? Bu soragyň jogabyna «hawa» diýip jogap bermek mümkün... Şor suwy arassalamak işleri üçin hazır köp maýa goýumlary goýulýar. Emma bu tehnologiýa juda gymmada düşýär. Ýagny suwu Adamzat häzirem öz bilenini edýär we her geçen gün yza gaýtmasy mümkün däl soňlama sary süýşüp barýarys. Takmynan, 4,5 milliard ýaşynda bolan dünýämiz aradan geçen şu wagtyň

dowamynnda millionlarça janly-jandara öý bolup hyzmat etdi. Emma her bir janly-jandar sanalgysy dolanda bu dünýäden göçdi gitdi. Bizem nesli ýitip-ýok bolup giden millionlarça janly-jandar ýaly bärde kwartirant ýasaýarys we ýagdaý şunlugyna dowam ediberse, öý eýesiniň bir gün bizi öz goýnundan çykaryp kowjakdygy görnüp dur.

* * *

Biz bulary 2000-nji ýylда bilip başlanam bolsak, indeýleriň serdary Sittl 1853-nji ýylда bularyň soňunyň näme bilen gutarjakdygyny bilipdir we gysgajyk jümle bilen aýdypdyr:

«*Iň soňky çeşme guranda,
Iň soňky agaç ýok bolanda,
Iň soňky balyk ölende,
Ak adam puluň iýip bolmaýan zatdygyna düşüner...»*

Hakan TOÝTEKIN. Haýwanat dünýäsi